Gedichtendag 2008: Dichter en de dingen

Lessuggesties basisonderwijs

Gedichtendag 2008: Dichter en de dingen
Lessuggesties basisonderwijs

Vooraf

Kinderen die denken dat dichters zich alleen met gevoelens bezighouden, zullen donderdag 31 januari 2008 opkijken, want de negende Gedichtendag die Nederland en Vlaanderen dan vieren, staat in het teken van gedichten over dingen.

In het Van Dale woordenboek vind je dat een ding iets is dat buiten de mens zelfstandig bestaat. Daarmee is nog niet álles gezegd, want er zijn een hoop zaken die buiten de mens zelfstandig bestaan, en toch niet snel als 'ding' worden gezien. Dieren en planten zijn bijvoorbeeld geen dingen, omdat ze leven. Ook moet iets loszitten en dus verplaatsbaar zijn voor we het een ding noemen, en mag het niet te groot zijn. Een molshoop of een waterput is geen ding, en een berg of een kanaal ook niet. Een handvol zand is geen ding, maar een zandkorrel wel. Een hondenhok is nog een ding, maar een flatgebouw niet meer. Etenswaren en dranken zien we meestal ook niet als dingen, misschien omdat ze weliswaar buiten de mens een zelfstandig bestaan hebben, maar net als mensen vergaan, uit zichzelf of omdat ze worden genuttigd. Ook met afbeeldingen is iets aan de hand. Foto's noem je meestal geen dingen. Komt dat misschien omdat je denkt aan wat erop staat of aan het menselijke oog dat ze heeft vastgelegd? Zo kun je nog wel even doorgaan met het vastleggen van allerlei voorwaarden voor het ding-zijn van iets. Aan de andere kant spreken we ook vaak over 'personen en dingen' als tegengestelden. Zo opgevat kan onder dingen alles vallen wat niet menselijk is: de wereld die de mens omringt.

Zbigniew Herbert, een beroemde Poolse dichter, vond dat de menselijke eigenschappen maar minnetjes afstaken bij die van de dingen: 'Dode voorwerpen zijn altijd te vertrouwen en er valt ze, helaas, niets te verwijten.' Ook de grote Russische dichter Joseph Brodsky merkte dit op: 'Dingen zijn prettiger. Hun/ huis bevat kwaad noch goed./ Dat is er evenmin/ Als je ze opendoet.'

Dichters hebben zich altijd beziggehouden met de dingen om zich heen. Dat dingen anders zijn dan mensen maakt ze mysterieus. Aan de andere kant kunnen dingen juist zo vertrouwd zijn, omdat ze al lang in ons bezit zijn, omdat er herinneringen aan kleven. Dichters schrijven over de betekenis die dingen voor ons kunnen hebben. Ook proberen zij zich soms voor te stellen wat het betekent om een ding te zijn, zoals de dichter Chr. J. van Geel deed in zijn gedicht 'Ars poetica'.

Ars poetica

Waar puin ligt en een oude fiets
Keerde mijn schoen een kistje om,
Ik keerde op mijn schreden,
Keerde het om, ik dacht misschien
Ligt het toch liever andersom.

Ook Paul van Ostaijen dicht de dingen een ziel toe wanneer hij Marc de dingen laat groeten in zijn beroemde gedicht ‘Marc groet ’s morgens de dingen’, en in de gedichten van Annie M.G. Schmidt gaat het meubilair zelfs uit wandelen en houdt een brievenbus zijn klep dicht omdat hij er genoeg van heeft. Zo zijn er vele voorbeelden te geven van gedichten waarin de dingen als het ware tot leven worden gewekt, zelfs een stem krijgen.

Dingen kunnen in poëzie vreemd of dierbaar zijn, angst aanjagen of ontroeren, zwijgen of spreken, vrolijk of somber stemmen. Hoe verschillend de gedichten over dingen ook zijn, één ding hebben zij gemeen: de dingen zijn na lezing niet meer dezelfde dingen als daarvoor.

Over de lessuggesties

In deze lessuggesties zijn verschillende gedichten over dingen van verschillende dichters uit heden en verleden, uit binnen- en buitenland bij elkaar gebracht. In vier lessen rond verschillende thema’s kunnen deze gedichten in de aanloop naar Gedichtendag 2008 aan de kinderen worden voorgelegd. Wanneer er minder tijd beschikbaar is, kan de leraar of lerares een of twee van de lessen uitkiezen; elke les kan op zichzelf staan. Ook kan hij/zij de thema’s negeren en uit de verschillende lessen de gedichten bij elkaar sprokkelen die voor zijn/haar klas het geschiktst lijken. In iedere les maken de leerlingen gezamenlijk kennis met een twee- of drietal gedichten over dingen, door ze grondig te lezen en onderling met elkaar te vergelijken. De vragen bij de gedichten nodigen uit tot beter lezen, wat het enthousiasme van de kinderen voor poëzie zal aanwakkeren.

De vijf aangeboden lessen zijn:

I OUDE DINGEN
Gedichten van Sjoerd Kuyper, Ida Gerhardt, Virginia Hamilton Adair

II DINGENLEVENS
Gedichten van J. Bernlef, Zbigniew Herbert, Judith Herzberg, Eli Asser

III HEBBEDINGEN
Gedichten van Hans Kuyper, Annie M.G. Schmidt

IV RAADSELRIJMEN
Gedichten van Ienne Biemans, David Tomkins

Algemene suggesties voor de lessen

- Laat de kinderen hun eigen woordenboekdefinitie schrijven van het woord ‘ding’, en bespreek de verschillende definities met de klas. Kies samen eerst de beste definitie en daarna de mooiste definitie.
- Vraag de kinderen of gedichten volgens hen ook ‘dingen’ zijn. Waarom vinden ze van wel of van niet?
- Vertel de leerlingen met behulp van informatie uit de algemene inleiding bij deze lessuggesties iets over dingen in de poëzie.
- Kopieer uit deze lessuggesties voor alle leerlingen per les de te bespreken gedichten. Vertel iets over ‘het thema’ aan de hand van de korte inleiding bij de les.
- Laat de gedichten eerst in stilte door de hele klas doornemen en vervolgens door verschillende leerlingen voorlezen. Het herhaald horen van een gedicht is de beste kennismaking ermee. Loop met de klas eventueel de moeilijke woorden in de gedichten na.
- Vraag aan de leerlingen welk van de gelezen gedichten ze het mooist vinden en waarom.
- Behandel vervolgens de vragen die in deze lessuggesties bij de gedichten zijn opgesteld.
- Vraag daarna of ze nog steeds hetzelfde gedicht het mooiste vinden.

I OUDE DINGEN

Als je wilt onthouden dat je iets moet doen, kan je een knoop in je zakdoek leggen om jezelf eraan te herinneren. Een geheugensteuntje noem je dat. Dingen zijn uitstekende geheugensteuntjes. Ze kunnen ons herinneren aan wat we nog moeten doen, maar ook aan wat al is gebeurd. Als je bijvoorbeeld om je heen kijkt naar de dingen in je slaapkamer, zal je zien dat aan bijna elk ding wel een verhaal vastzit; een echt verhaal of één dat je er zelf bij hebt verzonnen, of een mengeling van beide. Als het ding kwijt zou raken, zou ook het verhaal wel eens verloren kunnen gaan, omdat er niets meer is dat het oproept. Om die reden bewaren mensen allerlei dingen op zolder, ook al weten ze zeker dat ze ze nooit meer zullen gebruiken. Je gooit toch geen verhalen weg? Je wist toch niet zomaar je geheugen?

Sjoerd Kuyper, die gedichten voor kinderen schrijft, maakte een lied over dierbare dingen voor de tv-serie *De freules*, 'Alle ouwe troep deur uit' (te horen op de gelijknamige cd die de VPRO in 1990 uitgaf en op de cd die achterin Kuypers gedichtenbundel *Fanfare* zit). Ook de Amerikaanse dichteres Virginia Hamilton Adair (die al een prijs met haar gedichten won toen ze twintig was, maar pas in 1996, toen zij drieëntachtig jaar oud was, haar eerste – heel succesvolle – dichtbundel publiceerde) schreef een gedicht over een ding met een bijzondere betekenis, 'Sleutelbos'. En een van de grote Nederlandse dichters van de vorige eeuw, Ida Gerhardt, heeft in 'Weerzien op zolder' een ontmoeting met een teddybeer.

☞ In het gedicht van Sjoerd Kuyper staan sommige regels schuin gedrukt (*cursief* heet dat) en andere gewoon recht (dat heet *romein*). Waarom zou dat zijn?

☞ Dat is omdat er twee stemmen in dit gedicht zijn: eentje van iemand die alles weg wil gooien, en een andere van iemand die alles wil bewaren. Van welke stem is de titel van het gedicht? Zouden het ook twee stemmetjes binnenin een en dezelfde persoon kunnen zijn?

☞ Er zitten veel herhalingen in dit gedicht. Dat is omdat het is bedoeld om te zingen. In liedjes zit vaak een refrein: een regel of een strofe (een aantal regels bij elkaar met een regel wit ervoor en erna) die steeds terugkeert. Welke strofe is dat?

☞ Er is ook nog een andere, losse regel die steeds terugkeert, welke? En die regel is ook weer uit twee gelijke delen opgebouwd; welke? En die delen zijn elk ook weer uit vier dezelfde woorden opgebouwd. Betekent vier keer nee volgens jou iets anders dan één keer nee?

☞ Het refrein besluit met de regels: 'Maar het leven wordt kaal / als niets je dierbaar is.' Een 'kaal' leven, wat stel je je daar bij voor?

☞ Waarom zijn de champagnekoelers nodig als het regent? Zou dat een beetje een smoes zijn om ze niet weg te doen?

☞ Eén ding mag wel weg in dit gedicht: Wim z'n pijp. Of geven de drie puntjes (dit heet met een duur woord een 'beletselteken') achter het woordje 'Oké' misschien aan dat er toch nog twijfel is?

☞ Voor wie zouden de dingen in dit gedicht misschien wel 'ouwe troep' zijn? Dat er bepaalde herinneringen aan dingen kleven, kan ook juist een reden zijn om ze wél weg te doen. Bij wat voor soort herinneringen bijvoorbeeld? (Iets wat je van iemand hebt gekregen op wie je boos bent…)

☞ De ik in het gedicht van Ida Gerhardt, 'Weerzien op zolder', heeft ook oude dingen bewaard. Het oude ding dat de ik in dit gedicht tegenkomt 'leeft' nog zo sterk in de herinnering van de ik, dat die er zelfs tegen praat. Waarom zou de ik de teddybeer aanspreken met 'Vader Beer', met hoofdletters, alsof het een naam is? Omdat de beer al zo oud is? Omdat de ik de beer vroeger altijd zo noemde? Wat betekent het dat je een ding een naam geeft? Geef je dingen die je niet dierbaar zijn zomaar een naam?

☞ De ik zegt tegen de beer: 'Het kind is hier vandaan.' Het kind dat altijd met de beer heeft gespeeld en hem heeft gestreeld, waardoor hij zo versleten is geraakt, is er niet meer. Waar is dat kind gebleven? 'Het gaat op donkere paden / die jij en ik niet weten.' De beer en de ik weten niet waar het kind is, maar wel dat het is weggegaan '– om wat er met zijn liefde is gedaan'. Met de liefde van het kind voor de beer ('al zijn strelen') is dus iets gedaan. Een kind gaat niet zomaar weg, dus het zal wel niet iets leuks zijn wat er met zijn liefde is gedaan. Het is bedrogen in zijn liefde voor de beer, daarom is het weggegaan. Denk je dat het kind echt weg is gegaan, of zegt de dichter hier alleen dat het kind groot is geworden? Groot worden, wat betekent dat voor de liefde tussen teddyberen en kinderen, denk je?

☞ De twee slotregels van Gerhardts gedicht luiden: 'Met ogen die niet meer bestaan, / Beer, zie mij niet zo aan.' Wat betekent 'Met ogen die niet meer bestaan'? Heeft de beer geen ogen meer? Hij was immers erg versleten? Of bedoelt de dichter dat de beer niet meer dezelfde ogen heeft als vroeger?

☞ Hoe dan ook, de beer kijkt met die ogen van vroeger, die er dus misschien niet meer zitten, naar de ik. 'Beer, zie mij niet zo aan' zegt de ik. Waarom zegt de ik dat? Kijkt de beer de ik verwijtend aan? Herinnert hij de ik aan iets dat de ik pijnlijk vindt? Zou het kunnen zijn dat de ik zelf het kind was dat vroeger zo van de beer hield?

☞ Lees het hele gedicht nu nog eens. Als de beer van de ik was, wie heeft de liefde voor de beer dan verraden, waardoor hij nu op zolder ligt? De volwassen ik heeft het kind in zichzelf verraden, en zo ook de beer verraden. De ik zegt 'Wel te rusten' tegen de beer, omdat de ik niet meer met hem speelt. Maar hij wil kennelijk niet slapen en blijft de ik aankijken. Dat de beer haar met zijn ogen van vroeger aankijkt, en dat de ik nog met hem praat, betekent dit dat de ik het kind in zichzelf nog niet helemaal heeft verraden? Jij bent een kind, wat vind jij ervan?

☞ In het gedicht 'Sleutelbos' van Virginia Hamilton Adair denkt de ik terug aan de sleutelbos van haar grootvader. Waarom was die grootvader 'gekluisterd aan één kleine kamer'? ('Gekluisterd' betekent 'opgesloten', 'vast'. 'Kluisters' zijn 'boeien'.) Moet je dat heel *letterlijk* lezen en ligt hij in de boeien? Letterlijk betekent dat het echt zo is, en nergens in het gedicht blijkt dat hij echt gevangen is genomen. Het zal dus wel *figuurlijk* bedoeld zijn. Figuurlijk betekent dat het niet echt zo is, maar dat het erop *lijkt*. Waarom zou het erop lijken dat hij gevangen zit? Is het omdat hij zo oud is dat hij zich niet meer kan verplaatsen? Of zit hij in een bejaardentehuis? Van iemand die zijn bed door ziekte niet meer uit kan, kan je zeggen: 'hij is aan het ziekbed gekluisterd', dan is 'gekluisterd' ook figuurlijk bedoeld. Misschien is de grootvader wel ziek?

☞ Waarschijnlijk heeft de dichter er ook voor gekozen om te schrijven ‘gekluisterd aan één kleine kamer’, omdat hij zo’n grote sleutelbos heeft. Schrijvers houden van dat soort tegenstellingen: de grootvader kan de deur van zijn eigen kamertje niet uit, maar heeft wel een enorme sleutelbos. Vind je dat ook een mooi beeld?

☞ De sleutelbos vertelt iets over het leven van de grootvader voor hij aan één kamertje gebonden was. Het is een teken dat hij in zijn leven in heel wat andere kamers is geweest. Je noemt dat ook wel een beeld. Dat wil zeggen dat de dichter het niet direct over dat leven en die kamers heeft, maar er wel naar verwijst door middel van de sleutelbos. Uit de vraag die het kleinkind in de tweede strofe stelt, blijkt dat de sleutelbos ook voor het kleinkind naar het leven van de grootvader verwijst. Zij wil de sleutelbos graag dragen omdat zij daar nieuwsgierig naar is. Je kunt haar vraag opnieuw heel letterlijk lezen: op welke deuren passen de sleutels en wat bevindt zich in die kamers? Maar ze vraagt of je er *alle* deuren mee kan ontsluiten. Bestaan er sleutelbossen waarmee je alle deuren kan ontsluiten? Nee. Misschien vraagt ze het zo omdat ze de sleutelbos als een soort toversleutelbos ziet? Kinderen denken soms dat oude mensen alles weten. Zou het kleinkind denken dat de sleutels de sleutels tot de wijsheid zijn?

☞ Ken je de uitdrukking: ‘Dat is de sleutel tot het geheim’? Ook in deze uitdrukking is de sleutel geen echte sleutel, maar een *beeld* voor de manier waarop het geheim kan worden opgelost. De grootvader antwoordt het kleinkind dat er geen oplossingen zullen worden gevonden, maar ‘Raadselen, en meer raadselen’. Hij voegt daaraan toe: ‘Je weet het pas als je het hebt ervaren.’ Wat kan hij hier mee bedoelen? Dat je pas weet dat je raadselen zult vinden als je de deuren zelf hebt geopend? Of dat de raadselen pas worden opgelost als je de deuren zelf hebt geopend? Het kan allebei. We noemen dit een dubbelzinnigheid. Dichters stoppen vaak expres *dubbelzinnigheden* in hun gedichten. De opa wil het kind zeggen dat ze om wijs te worden zelf de dingen moet ervaren, zelf moet leven; én hij zegt haar tegelijk ook dat er geen wijsheid bestaat, dat alles altijd een raadsel blijft.

☞ In de laatste regel van het gedicht maken de sleutels ‘een grinnikend lawaai’. Nog iets waar dichters goed in zijn: dingen menselijke trekjes geven. Normaal rinkelen sleutels, maar deze grinniken, althans in de beleving van het kleinkind, de ik in het gedicht. Grinniken is ingehouden lachen. Je kunt geheimzinnig grinniken, of gemeen grinniken, of grinniken op een manier van ‘je zult nog wel zien’. Zijn er nog meer manieren van grinniken? Hoe denk je dat het gegrinnik van de sleutels voor het kind klinkt? Op al die manieren tegelijk of op één bepaalde manier?

☞ In elk van de drie gelezen gedichten staat een ding of staan dingen centraal. Zie je verschil in de betekenis die de drie dichters in deze gedichten aan de dingen geven?

☞ In alledrie de gedichten komen dingen voor die vroeger van iemand zijn geweest. Zijn het dan eigenlijk geen gedichten over die vorige eigenaren, in plaats van over de dingen zelf?

Alle ouwe troep de deur uit

Die goeie ouwe canapé?
Nee nee nee nee, nee nee nee nee.
Je schimmelende portemonnee?
Nee nee nee nee, nee nee nee nee.
Alle boeken, goud op snee?
Nee nee nee nee, nee nee nee nee.
De koperen papegaaienkooi?
Nee, dat nooit! Die is zo mooi!

Hoe kun je ooit iets verkopen
en het risico lopen
dat je ’t later vreselijk mist?
Ouwe troep allemaal!
Maar het leven wordt kaal
als niets je dierbaar is.

De souvenirs van overzee?
Nee nee nee nee, nee nee nee nee.
Het serviesgoed voor de thee?
Nee nee nee nee, nee nee nee nee.
Dan de borden voor het diner?
Nee nee nee nee, nee nee nee nee.
De champagnekoelers?
Nee!
Die zijn nodig als het regent.

Hoe kun je ooit iets verkopen
en het risico lopen
dat je ’t later vreselijk mist?
Ouwe troep allemaal!
Maar het leven wordt kaal
Als niets je dierbaar is.

De schrijfbureautjes, alletwee?
Toch niet die van oom René
Die zo stierf aan tbc?
Nee nee nee nee, nee nee nee nee…
Of grootvaders pince-nez?
Nee nee nee nee, nee nee nee nee.
De pijp waar Wim z’n hash in dee?
Oké…

Hoe kun je ooit iets verkopen
en het risico lopen
dat je ’t later vreselijk mist?
Ouwe troep allemaal!
Maar het leven wordt kaal
als niets je dierbaar is.
Als niets je dierbaar is…

Sjoerd Kuyper (Nederland, 1952)
Uit: *Fanfare*,
Uitgeverij Leopold, Amsterdam, 2002

Weerzien op zolder

Wel te rusten, Vader Beer!
Het kind is hier vandaan.
Van al zijn spelen
en al zijn strelen
is haast je haar vergaan,
je lijf kaal tot de naden.
Het gaat op donkere paden
die jij en ik niet weten
– om wat er met zijn liefde is gedaan.
Met ogen die niet meer bestaan,
Beer, zie mij niet zo aan.

Ida Gerhardt (Nederland, 1905-1997)
Uit: *Verzamelde Gedichten I*,
Uitgeverij Athenaeum-Polak & Van Gennep, Amsterdam, 1995

Sleutelbos

Toen mijn grootvader heel oud was
Gekluisterd aan één kleine kamer
Mocht ik zijn grote sleutelbos soms dragen.

Ik vroeg, ‘Kan ik daar alle deuren mee ontsluiten?
En wat vind ik dan in die ruimtes?’

Hij antwoordde, ‘Raadselen en meer raadselen.
Je weet het pas als je het hebt ervaren.’

En toen ik de zware bos slingerde met een zwaai
Maakten de sleutels een grinnikend lawaai.

Virginia Hamilton Adair (Verenigde Staten, 1913-2004)
Uit: *Gedichten*, vertaling Louise van Santen,
Uitgeverij de Prom, Baarn, 1998

II DINGENLEVENS

Een ding dat nergens goed voor is, dat niet goed werkt, dat waardeloos is, noemen we een onding of een prul. Een ding mag dan iets zijn dat buiten de mens zelfstandig bestaat, zoals het Van Dale woordenboek zegt, maar de meeste mensen hebben alleen oog voor het nut dat de dingen hebben en niet voor hun ‘zelfstandig bestaan’. Dichters daarentegen kijken anders dan de meeste mensen. Zij vragen zich bijvoorbeeld af hoe het zou zijn om een ding te zijn. Dat kunnen ze natuurlijk nooit weten, maar wat ze wel kunnen is heel goed naar de dingen kijken en hun fantasie gebruiken. Zo kunnen dingen in gedichten ophouden alleen gebruiksvoorwerpen te zijn, en een eigen dingenleven krijgen.

In deze les lezen we vier gedichten waarin dit het geval is. J. Bernlef beschreef in ‘Stoel’ het dagelijks leven van een stoel, en de Poolse dichter Zbigniew Herbert gaat in zijn prozagedicht ‘Stoelen’ in op de evolutiegeschiedenis van stoelen. Judith Herzberg spreekt in ‘Afwasmachine’ haar vorken en messen toe op een belangrijk moment in hun leven, en Eli Asser schildert het dramatische liefdesleven van twee knopen in ‘Knopenrijm’.

☞ Waarom wordt er in de eerste regel van Bernlefs gedicht naar de stoel verwezen als ‘zij’ en niet als ‘hij’?

☞ ‘Overal staat zij bij’ luidt die eerste regel. ‘Bijstaan’ betekent ‘behulpzaam zijn’. Zeg je gewoonlijk van een stoel dat zij behulpzaam is? Hoe zou je hetzelfde zeggen als je de stoel alleen als gebruiksvoorwerp beschreef en geen eigen leven gaf? ‘Overal staat zij bij’ kan ook een andere betekenis hebben, namelijk dat de stoel overal maar een beetje bij staat te kijken, zonder iets te doen. Welke van de twee betekenissen had de dichter in gedachten, denk je? Of bedoelde hij juist allebei? (Dichters houden van zulke dubbele betekenissen, *dubbelzinnigheden*; zij maken het mogelijk met weinig woorden veel te zeggen.)

☞ Een stoel heeft een ‘rug’ en ‘poten’. Dat maakt het de dichter gemakkelijk, want door die woorden lijkt het al of de stoel een lichaam heeft en leeft. Als een mens met zijn ‘rug tegen de muur’ staat, betekent dit dat hij geen kant uit kan; dat heet een uitdrukking. Bernlef gebruikt deze *uitdrukking* nu voor een ding; ook de stoel kan geen kant uit. Opnieuw de vraag: als je geen dichter was, en je dichtte de stoel geen leven toe, hoe zou je dit dan zeggen?

☞ De stoel, zegt de dichter in de tweede strofe, is ‘zelden onderwerp van / gesprek of affectie’. ‘Affectie’ is genegenheid. De dichter beweert hier dat bijna niemand ooit laat zien dat hij de stoel aardig vindt. Waarom is het voorbeeld dat de dichter geeft van gemiste affectie, ‘(je neemt een stoel / niet op schoot)’, zo mooi gevonden? Omdat je meteen ook aan het omgekeerde moet denken: de stoel neemt mensen wel ‘op schoot’. Zo zie je weer dat een dichter met weinig woorden heel veel kan oproepen, en zo krijgt de stoel na een rug en poten ook nog een schoot in plaats van een… Hoe heet dat onderdeel van de stoel minder dichterlijk?

☞ In de derde strofe staat dat de stoel ‘altijd beschikbaar’ is, altijd klaarstaat. Waarom zou de dichter de regel na ‘be-’ afbreken en ‘schikbaar’ op de volgende regel zetten? Zo staat het woordje ‘schikbaar’ apart, en denk je bij het lezen ook aan wat dit woordje zonder ‘be-’ kan betekenen. Verschuifbaar, bijvoorbeeld: de stoel is overal bij te schuiven. Of dat de stoel zich naar elke situatie kan ‘schikken’. Door de afbreking van de regel weet de dichter zo allemaal extra betekenissen op te roepen. Weer: met weinig woorden veel zeggen.

☞ ‘Onroerend goed’ zeg je van gebouwen: het zijn goederen die niet te verplaatsen zijn. ‘Roerende goederen’ zeg je van alle goederen in een huis die wel te verplaatsen zijn, zoals stoelen en tafels. De dichter bedenkt in dit gedicht in de derde strofe voor zijn stoel nog een nieuwe, derde term: ‘ontroerend goed’. Waarom? Wat ontroert de dichter aan de stoel?

☞ In de laatste strofe van Bernlefs gedicht staat over de stoel: ‘staande slaapt zij / met mijn kleren aan’. Wat zie je hierbij voor je? In welke kamer van het huis staat de beschreven stoel kennelijk?

☞ In de tweede strofe was te lezen dat de stoel *zelden* onderwerp van gesprek of affectie is. Waarom denk je, nu je dit gedicht hebt gelezen, dat de dichter dat woordje ‘zelden’ en niet ‘nooit’ heeft gekozen? (Antwoord: omdat de stoel in dit gedicht zelf wel onderwerp van gesprek en affectie is!)

☞ In zijn gedicht ‘Stoelen’ doet Zbigniew Herbert iets heel anders dan Bernlef, die de stoel als een levend lichaam voorstelt, wat? (Hij beschrijft – of: fantaseert – hoe de stoel vroeger een lenig levend lichaam had, maar nu een *stijf* ding is geworden.)

☞ Wie blijft er dichter bij de werkelijkheid van de stoel: Herbert of Bernlef?
☞ Toch gaat in Herberts gedicht de fantasie niet helemaal met de dichter aan de haal; hier en daar herken je in zijn beschrijving duidelijk een echte stoel. Kun je aanwijzen waar?

☞ Het lichaam van de stoel is in het gedicht van Herbert verstijfd, maar de stoel ‘leeft’ toch nog, want de dichter geeft haar een bewustzijn. Wat zegt hij allemaal over de geest van de stoel?

☞ Het laatste woord van Herberts gedicht is ‘gekraak’. Het zou kunnen dat het kraken van stoelen eigenlijk het begin van dit gedicht heeft gevormd. De dichter vroeg zich af waarom stoelen kraken, en bedacht voor hen een leven dat daar een verklaring voor bood. Hoe zou hij hebben kunnen denken en fantaseren? Iets wat kraakt beweegt niet soepel. Zo kwam hij misschien op het idee dat stoelen vroeger wel soepel bewogen. Als mensen een ‘krakend’ geluid zouden maken, zou je waarschijnlijk ook denken dat ze verstijfd zijn? Stel jij je bij gekraak ook iets treurigs voor, zoals Herbert?

☞ ‘Afwasmachine’ is de titel van het gedicht van Judith Herzberg, maar het komt verder in de tekst van het gedicht niet voor. Waarom heet het gedicht zo? De dichter verwijst wel met andere woorden een paar keer naar de afwasmachine. Welke?

☞ Dichters geven gedichten soms een ‘opdracht’. Dat wil zeggen dat ze bovenaan het gedicht, na de titel, zetten voor wie ze het hebben geschreven. ‘Voor Piet’ bijvoorbeeld. Herzbergs gedicht is niet aan een mens opgedragen, maar aan dingen: ‘aan mijn bestek’. Wat betekent dat? Dat ze haar messen en vorken in dit gedicht als dierbare levende wezens beschouwt?

- Bij ‘Geen toegewijd leuteren meer / tussen zachte doeken’ denk je als lezer allereerst aan het afdrogen van het bestek. Van dat ‘toegewijd leuteren’ geeft de dichter later in het gedicht een voorbeeld, wanneer ze aan haar gesprekken met het bestek herinnert. Tegen wie kun je ook ‘toegewijd leuteren tussen zachte doeken’? Tegen baby’s. In het gedicht lijkt de dichter haar bestek ook op andere momenten als kindertjes te zien, kindertjes die de grote wereld in worden gestuurd, onder moeders vleugels vandaan. Waar kun je dat bijvoorbeeld lezen?

- Van kinderen wordt vaak gezegd dat het ‘handenbindertjes’ zijn. Weet je waarom? Waarom zou Herzberg haar vorken en messen hier zo noemen?

- De dichter begint haar toespraak tot het bestek met krachtige taal: ‘Het is uit tussen ons.’ Maar in de loop van het gedicht lijkt het of ze nog twijfelt, of ze zichzelf nog moet vermannen om door te zetten. Is het wel echt uit? Ze probeert haar bestek te overtuigen maar eigenlijk moet ze zichzelf nog overtuigen. Zie jij ook die twijfel in het gedicht over het besluit dat ze heeft genomen? Zo ja, waar dan?

- In de laatste vijf regels van het gedicht blijkt dat het niet zozeer de vorken en messen zijn die groot moeten worden, maar de dichter zelf. Zij zegt: ‘Wij moeten niet kinderachtig zijn’ en: ‘mijn persoonlijkheid / bijvoorbeeld, moet nog ontplooid’. Heeft de dichter van dit gedicht iets kinderlijks? Vind jij het iets voor grote mensen om tegen het bestek te praten?

- Eli Asser geeft in zijn gedicht ‘Knopenrijm’ de dingen niet alleen een leven, maar zelfs een liefdesleven. Door welk zinnetje doet hij voorkomen alsof dat de gewoonste zaak van de wereld is?

- Net als echte knopen op jassen zitten Assers knopen vast. Dat is hun ongeluk, want ze kunnen elkaar niet bereiken. Ook in de regel ‘Is hij van de jas af gesprongen’ in de vierde strofe blijft de knoop zich als een knoop gedragen: knopen springen soms van jassen af, als de drager te dik wordt, of als de draad waarmee ze vastzitten versleten is. Of denk je dat de dichter in deze regel al bedoelt dat de knoop zelf besluit te springen? Waaruit maak je dat op? In de laatste strofe staat ‘De andere knoop sprong hem na van de jas’. Past dit nog bij het normale gedrag van een knoop?

- In de derde strofe staat de regel ‘Of de ander – dat ben ik vergeten –’. Waarom denk je dat de dichter vergeten is of het de ene of de andere knoop was?

- ‘Het waren twee koningskinderen / Zij hadden malkander zo lief; / zij konden bij malkander niet komen, / het water was veel te diep.’ Zo begint een bekend oud Nederlands lied over twee koningskinderen die van elkaar houden maar gescheiden worden door water, waarin ze aan het slot van het lied beiden verdrinken. Denk je dat Asser in zijn ‘Knopenrijm’ met dit oude lied speelt? Welke overeenkomsten zijn er? Welke verschillen? Maakt de herinnering aan het koningskinderenlied het gedicht grappig? Zo ja, waarom?

- Alle vier de besproken gedichten over dingenlevens hebben iets grappigs. Zijn ze alleen maar grappig, of zit er ook een serieuze kant aan, vind je?

- Een beroemde Nederlandse dichter heeft eens gezegd dat mooie gedichten dode takken kunnen laten bloeien. Kijk je anders naar stoelen, vorken en knopen nu je deze gedichten hebt gelezen?

Stoel

Overal staat zij bij
in een hoek met haar
rug tegen de muur
kaarsrecht en op 4 poten

zelden onderwerp van
gesprek of affectie
(je neemt een stoel
niet op schoot) blijft zij

trouw overeind kiest
geen partij altijd be-
schikbaar ontroerend goed
in al haar houten eenvoud

zelfs in dromen
weigert zij te lopen
staande slaapt zij
met mijn kleren aan

J. Bernlef (Nederland, 1937)
Uit: *De stoel*,
Uitgeverij Querido, Amsterdam, 1973

Stoelen

Wie had ooit gedacht dat een warme hals een leuning zou worden, en poten
die zo graag rennen en dansen tot vier rechte stelten zouden verstijven.
Vroeger waren stoelen mooie, bloemen etende dieren. Ze hebben zich echter
te makkelijk laten temmen en nu vormen ze de laagste soort van viervoeters.
Ze zijn hun weerstand en moed kwijt. Zijn alleen geduldig. Hebben nooit
iemand vertrapt, nooit iemand meegesleurd. Ze zijn zich zeer zeker bewust
van hun verspilde leven.

De vertwijfeling van stoelen openbaart zich in hun gekraak.

Zbigniew Herbert (Polen, 1924-1998)
Uit: *Verzamelde gedichten*, vertaling Gerard Rasch,
Uitgeverij De Bezige Bij, Amsterdam, 1999

Afwasmachine

aan mijn bestek

Adieu messen en vorken, ik was jullie nooit meer af.
Het is uit tussen ons. Geen toegewijd leuteren meer
tussen zachte doeken, ik stop jullie als lastige kindertjes
in een crèche, ik ben blij dat ik jullie heb,
o, ik zou jullie niet willen missen! maar nooit
meer zullen jullie als bekenden door mijn handen gaan.
Handenbindertjes! voortaan zijn jullie vaat.
Hoor eens, we moeten redelijk zijn, het gaat niet aan
die conversaties na het ontbijt, hoe was de pap,
maakte het ei erg vlekkerig, is er niet al te hard
op je gebeten en was de rabarber verfrissend?

En het douwderideine lepeltje mijn deukje mijn
klein fijn mongooltje, moet jij ook door de molen?

O grote opscheplepel worden je kinderen nu voortaan
zonder aanzien des persoons door het water geslagen?

Wij moeten niet kinderachtig zijn. Warme sopjes
hebben hun tijd gehad. De wereld eist ons op
voor gewichtiger zaken. Mijn persoonlijkheid
bijvoorbeeld, moet nog ontplooid. Dat
kan natuurlijk niet met jullie, of met de kopjes.

Judith Herzberg (Nederland, 1934)
Uit: *Doen en laten. Een keuze uit de gedichten*, Uitgeverij Maarten Muntinga bv, Amsterdam i.s.m.
Uitgeverij G.A. van Oorschot en Uitgeverij De Harmonie, Amsterdam, 1994

Knopenrijm

Twee knopen aan een damesjas
Die zaten zo droevig te dromen
Ik weet nu, dat het liefde was
Dat kan elke knoop overkomen

Maar ach, ze zaten zo vast aan die jas
En wat ze ook rukten of deden
De bovenste knoop bleef precies waar hij was
En de onderste knoop bleef beneden

Maar toen op een dag riep de bovenste knoop
Of de ander – dat ben ik vergeten –
Te lang, riep die knoop, zonder enige hoop
Heb ik vlak bij mijn liefste gezeten

Voor het laatst heeft hij met zachte stem
Zijn vurige liefde bezongen
En toen, op het achterbalkon van een tram
Is hij van de jas af gesprongen

Hij viel met een plons in een donkere plas
Daar werd het geluk hem geschonken:
De andere knoop sprong hem na in de plas
En zo zijn ze samen verdronken

Eli Asser (Nederland, 1922)
Uit: *Het zal je kind maar wezen*.
Onder redactie van Henk van Gelder, Amsterdam, 2002

III HEBBEDINGEN

Mensen in rijke landen, zoals Nederland, winkelen aan een stuk door. Er is altijd wel weer een nieuwe mode die je moet volgen, een nieuw apparaat dat je moet hebben, een nieuw spel dat je moet kennen. Reclames proberen je wijs te maken dat je iets absoluut moet kopen. Zijn al die dingen wel zo belangrijk? Word je gelukkig van dingen hebben? Soms wel. Maar je kunt ook alle dingen hebben die je je maar kunt wensen, en toch niet gelukkig zijn. Je kunt ook een slaaf van de reclamemakers worden, een koopgek. Hebzucht wordt geen goede eigenschap gevonden. Iemand die te veel op dingen hebben is gericht, noem je een ‘materialist’. Het zou misschien geen kwaad kunnen als zo iemand eens wat gedichten zou lezen.

De twee gedichten in deze les gaan allebei over mensen die ervan dromen dingen te hebben: ‘Ik sta voor de speelgoedwinkel’ van Hans Kuyper gaat over een kind dat verlangt naar het moois in de etalage, en ‘Het verlanglijstje’ van Annie M.G. Schmidt over de verlanglijst van een meisje dat gaat trouwen.

☞ Als speelgoedwinkels alleen een deur zouden hebben, liep je er makkelijk aan voorbij. Etalages zijn er om te verleiden. De dingen liggen daar zo voor het pakken. Waaruit blijkt dat de ik in Kuypers gedicht heel erg wordt verleid door wat hij ziet? Hij wordt zelfs zo verleid dat hij bijna tot iets anders wordt verleid. Tot wat?

☞ Kan iets wat ‘vreselijk dichtbij’ is tegelijk ook ‘verschrikkelijk ver weg’ zijn, zoals de ik van de dingen in de etalage zegt? Als je het *letterlijk* neemt, kan het niet. Het letterlijk nemen betekent dat je leest dat die dingen *echt* ver weg zijn. Als je het *figuurlijk* begrijpt kan het wel. Het figuurlijk begrijpen betekent dat je leest dat het *lijkt alsof* die dingen ver weg zijn.

☞ Waarom zegt de ik dan: ‘En dus is, in het echt, / alles wat dichtbij ligt / verschrikkelijk / ver / weg’? Het is toch juist niet in het echt, maar net alsof? Kennelijk beleeft het kind dit ‘net alsof’ van het ver weg zijn zo sterk, dat het voor haar echter wordt dan het echte.

☞ Ook doordat de dichter de drie laatste woordjes van het gedicht, ‘verschrikkelijk / ver / weg’ elk een eigen regel heeft gegeven, wordt de betekenis ervan versterkt. Hoe komt dat denk je? (De woorden krijgen zo elk meer nadruk, en ze staan ook zelf verder weg – de plaats van de woorden beeldt dus nog eens extra uit wat ‘ver weg’ al betekent.)

☞ Kan je volgens jou ook genieten van het kijken naar dingen in een etalage als je ze niet kunt kopen? (Door bijvoorbeeld te dromen dat je ze wel hebt, of door ze te bewonderen.) Is dat wat het kind in dit gedicht doet?

☞ De ‘Corrie’ in het gedicht van Annie M.G. Schmidt zegt dat ze op een ‘dure dag’ zal trouwen. Waarom wil ze dat? Omdat op goedkope dagen het ‘schorriemorrie’ trouwt. ‘Schorriemorrie’, zegt het Van Dale woordenboek, betekent ‘volk van laag allooi, uitschot, schorem, tuig, uitvaagsel’. Wat zegt het over Corrie dat zij dit woord gebruikt voor mensen die niet op een dure dag kunnen trouwen omdat ze daar geen geld voor hebben?

☞ In het gedicht zijn sommige regels schuin (cursief) gedrukt en andere rechtop (romein). Waarom denk je dat dit zo is?

- Wie is er in de regels die romein gedrukt zijn aan het woord?

- Waarom zou de dichter ervoor hebben gekozen stukjes van de verlanglijst van de aanstaande bruid Corrie door het gedicht heen te vlechten, en niet het lijstje in één keer achter elkaar te citeren?

- Door de ik in dit gedicht te laten spreken over het mooie van het huwelijk en dan weer een stukje van het verlanglijstje op te nemen, wordt het onbelangrijke van het verlanglijstje van Corrie steeds heel erg benadrukt. Wat stelt de ik allemaal tegenover de onbeduidende dingetjes waarnaar Corrie blijkens haar lijstje verlangt? (De wereld ontdekken, de liefde…)

- Waarom begint de ik ook over de verschrikkingen van de oorlog? Zijn de dingen op Corries lijstje belangrijk als er oorlog is? Zijn ze dan wel belangrijk nu er geen oorlog is?

- In het begin van het gedicht spreekt de ik *over* Corrie. Later lijkt het of de ik rechtstreeks tegen Corrie gaat spreken. Waar is dat? Waaruit maak je dat op?

- Waarmee probeert de ik Corrie nog meer te overtuigen dat je door al die dingen te bezitten niet beter of gelukkiger zal worden dan een ander die ze niet bezit?

- Heeft Corrie zich aan het slot van het gedicht door de ik laten overtuigen dat de dingen op haar verlanglijstje niet zo belangrijk zijn? Hoe weet je dat?

- Annie M.G. Schmidt leert in haar gedicht een lesje aan een hebzuchtig iemand. Zit er ook een les in het gedicht van Kuyper?

- Zou het kind in het gedicht van Kuyper anders voor de etalage hebben gestaan als ze het gedicht van Schmidt heel goed gelezen had, zoals jij nu, denk je?

- Kuyper heeft geprobeerd een gedicht vanuit een kind te schrijven, Schmidt laat in haar gedicht een volwassene aan het woord. Wat spreekt jou meer aan?

Ik sta voor de speelgoedwinkel,
met m'n neus tegen de ruit.
En ik zie de mooiste dingen,
maar ik heb
geen duit.

Een beer, een bal, een auto.
Allemaal niet van mij.
Ze liggen maar te liggen,
zo vreselijk
dichtbij!

Alleen een ruit ertussen,
alleen een beetje glas:
'k zou alles kunnen pakken
als dat gebroken was…

Ik durf het niet.
Het mag niet.
En dus is, in het echt,
alles wat dichtbij ligt
verschrikkelijk
ver
weg.

Hans Kuyper (Nederland, 1962)
Uit: *Het poezenvarken*,
Uitgeverij Leopold, Amsterdam, 2000

Het verlanglijstje

Ze trouwen op een dure dag, zegt Corrie,
ik ken haar goed, ze woont hier in de buurt.
Ze zegt, ze wil niet met dat schorriemorrie.
Ze heeft me haar verlanglijstje gestuurd.

Dat is toch wel de allermooiste tijd, hè?
De wereld is dan zo ontzaggelijk wijd, hè?

Kreeftenvorkjes, mokkastel,
botermesjes, tafelschel.

Je bent verliefd en het mag, ja denk eens even,
de deur staat open en je kunt gaan leven…

Tafelmesjes, druppelvanger,
cocktailset en borstelhanger.

En dan om werkelijk van elkaar te houen
en samen dan een toekomst op te bouwen…

Messenleggers, viscouverts,
suikertang, druivenschaer.

Een toekomst, ja een toekomst in Europa,
dat is niet meer als in de tijd van opa!

Bowlstel en een tafelloper,
parapluistandaard van koper.

Weer luchtaanvallen? En weer handgranaten
en concentratiekampen, leeggebrande straten?

Cakevorkjes en bloemenvazen,
maggihouder, sherryglazen.

En weer de angst, de angst, de angst om 't kind,
de angst om 't huis, dat je dan niet meer vindt.

Boekensteunen met bokken,
sierkurken,
bonbonstel,
olie- en azijnstel,
gebakstel,
haardstel.

Misschien kun je wel trouwen, ook zonder cocktailset
en zonder kreeftenprikkertjes. Alleen maar met een
bed,
twee stoelen en desnoods een kurkentrekker.
En nog een wekker…
Of niet Corrie?
Nee? Sorry…
Misschien kun je gelukkig zijn, ook zonder
borstelhanger,
misschien duurt het geluk dan zelfs nog wel een
tikkie langer.
Want het leven is ook met of zonder koperen bord
afschuwelijk kort…
Of niet Corrie?
Niet? Sorry…
Misschien kan je dan doodgaan, ook zonder
mokkastel
en strakjes onder het puin gaan liggen, zonder
tafelschel.
Want ieder mens is toch, ook met spinaziehakker,
gewoon een stakker…
Of niet Corrie?
Wat?
Ze zegt ze heeft nog iets vergeten…
Kaasduimen?

KAASDUIMEN…

Annie M.G. Schmidt (Nederland, 1911-1995)
Uit: *Tot hier toe. Gedichten en liedjes voor toneel, radio en televisie 1935-1985*,
Em. Querido's Uitgeverij B.V., Amsterdam, 1988

IV RAADSELRIJMEN

Een bekend voorbeeld is: 'Eerst zo wit als was, / Dan zo groen als gras, / Dan zo rood als bloed, / Dan zo zwart als roet.' (Of: '- 't smaakt alle kindertjes goed.') [Oplossing: een kers.] De meeste kinderen zullen het volgende ook wel kennen: 'Een houten huisje, / Een koperen kluisje, / Een ijzeren draaiom in 't gat – / Ra, ra, wat is dat?' [Oplossing: een ouderwetse koffiemolen.] Of deze: 'Er waren vier oude wijven, / Die konden malkander niet krijgen; / Ze liepen alle vier even rad; / Ra, ra, wat is dat?' [Oplossing: de wieken van een molen.] Of: 'Daar staat een juffrouw voor het raam, / met een wit boezelaartje aan; / Hoe meer dat ze staat, / Hoe meer dat ze vergaat.' [Oplossing: een kaars.]

Net zoals sprookjes, sagen en legenden, zijn raadselrijmen een soort oerliteratuur, volkse rijmpjes die iedereen uit het hoofd kende en waarvan de dichter onbekend was. Toen men ze later op papier ging zetten bleken er dan ook vele varianten van elk rijmpje te bestaan, want iedereen had het net iets anders onthouden. In een raadselrijm wordt aan de toehoorder op een speelse manier een vraagstuk voorgelegd. Het is geen wetenschappelijke vraag, zoals: hoe heet de kleine ronde rode vrucht met pit die paarsgewijs aan bomen groeit? Of: waarmee maalde men vroeger de koffiebonen? Bij raadselrijmen helpt het weinig dat je veel antwoorden op dit soort kennisvragen kent. Wat je in plaats van kennis nodig hebt bij het oplossen van de raadsels in raadselrijmen is spitsvondigheid. Je moet slim na kunnen denken, net als bij het oplossen van cryptogrammen, want met allemaal dichterlijke middelen wordt het raden moeilijk gemaakt. Vaak worden bijvoorbeeld verschillende vergelijkingen opgestapeld, zoals in het rijm over de kers, om het verwarrend te maken. De werkwoorden die je zou verwachten zijn door andere vervangen die erop *lijken*, zoals bijvoorbeeld in dit raadselrijm: 'Hoog geklommen, laag gedaald, / Opengekloven, 't hart uit gehaald.' [Oplossing: een noot.] Het raadsel zou makkelijker op te lossen zijn geweest als er had gestaan 'Hoog hangend, laag vallend, gekraakt, leeg gegeten', maar al het mooie zou er dan ook vanaf zijn.

Bij veel raadselrijmen is de oplossing een ding, zoals in het raadselrijm van David Tomkins dat we in deze les lezen, en het komt nogal eens voor dat het ding in het raadselrijm zichzelf beschrijft, dat het dus pratend wordt opgevoerd, zoals in het gedicht van Ienne Biemans dat we ook zullen lezen: 'Ik ben scherp, keihard'.

☞ Kan je de oplossing bedenken van het raadselrijm van David Tomkins?

☞ De oplossing is: regenpijp. Valt nu je dit weet alles in dit rijm op zijn plaats?

☞ Raadselrijmen geven vaak hints door dat wat geraden moet worden te vervangen door iets dat een of meerdere dezelfde eigenschappen heeft: dat heet een *metafoor*. Welke eigenschappen heeft een wachter met een regenpijp gemeen? Beiden zijn 'stijf en strak': de dichter noemt deze eigenschappen ook in de derde regel, en geeft zo eigenlijk een extra hint.

☞ 'grijs als een muis' in de tweede regel verwijst natuurlijk naar de grijze kleur die regenpijpen vaak hebben, of in ieder geval vroeger vaak hadden. In het Nederlands zeg je van iemand die heel saai en onopvallend is dat hij een 'grijze muis' is. Zou de dichter ook met deze betekenis spelen? (Een regenpijp is inderdaad niet echt een spannend of de aandacht trekkend ding.)

- In taal zitten veel woorden die meerdere betekenissen hebben. Dichters houden ervan om zulke woorden te gebruiken zonder voor één van de betekenissen te kiezen. Ook Tomkins laat in zijn raadselrijm zo'n *dubbelzinnigheid* (zo noem je dat) zitten. Zie je waar? In de laatste regel staat 'loopt hij door'. De dichter probeert de lezer hiermee op het verkeerde been te zetten. Je denkt aan de wachter, dus je leest dat de wachter als het regent doorloopt, verder loopt dus, bij het huis vandaan. Maar de hint zit hem in een andere betekenis die 'doorlopen' kan hebben. Welke?

- Het raadselrijm van Ienne Biemans is nogal uitzonderlijk in zijn soort. Waarom? Na welke regel zou het rijm zijn opgehouden als het een gewoon, 'traditioneel' raadselrijm was geweest?

- Is degene die in de onderste twee apart staande regels van het gedicht aan het woord is dezelfde als die in het eerste deel van het gedicht?

- Je zou kunnen zeggen dat dit gedicht geen raadselrijm is, maar gaat over de mislukking van een raadselrijm. Waarom?

- Had jij ook meteen door wat de oplossing was? Wat maakt het te makkelijk? Zijn het de woorden 'keihard' en 'steenkoud'? Misschien zijn die eerder juist misleidend, omdat je deze dingen juist niet van stenen en keien zelf zegt. (Zou een beetje dubbelop zijn: 'Die kei is keihard'. Net zoiets als: 'De sneeuw is wit.') Het woord 'knarsen' dan, is daarmee misschien alles verraden? Wat knarst er nog meer behalve grind? Deuren, maar die zijn niet scherp, en tanden, maar die zijn niet oeroud als ze nog knarsen. De 'ik' maakt het ook nog extra makkelijk door een hint te geven met een rijmwoord, zie je dat?

- Waarom zegt het kiezelsteentje dat het 'straatarm' is, denk je?

- Had de oplossing een 'oude en bikkelharde man' goed kunnen zijn? Welke delen van het raadsel zouden dan onopgelost zijn gebleven, zouden dan nergens op slaan? Is het niet ook een beetje klungelig om, als je een raadselrijm maakt, al te gaan zeggen wat het antwoord *niet* is?

- Zie je de twee gedichten die we hebben gelezen alleen als raadseltjes, of ook als mooie gedichten, die je op een nieuwe, bijzondere manier naar dingen laten kijken?

- Ken je andere voorbeelden van raadselrijmen?

Ik ben scherp, keihard,
straatarm, steenkoud.
Ik ben vuil, ik knars,
en ik ben oeroud.
En wacht,
ik ben
geen oude en bikkelharde man.
Dan moet jij nu vragen:
O nee? Wat ben je dan?
Wat ben jij er voor eentje?
Vraag dan!

Waarom? Scherp, hard en vuil? Jij bent een
kiezelsteentje.

Ienne Biemans (Nederland, 1944)
Uit: *Onder de maan*. Kindergedichten,
Uitgeverij Leopold, Amsterdam, 2003

Raadselrijm

't Is een wachter bij mijn huis
hij is grijzer dan een muis,
stijf en strak staat hij ervoor,
als het regent, loopt hij door.

David Tomkins (Nederland, 1880-1952)
Uit: *Prentenboek*.
Uitgeverij G.B van Goor Zonen, Gouda, 1922

Lessuggesties vorige Gedichtendagen

Alle lessuggesties die voor eerdere Gedichtendagen zijn opgesteld, zijn te vinden op de Gedichtendagwebsite, www.gedichtendag.org. Daar zijn allerlei waardevolle ideeën en opmerkingen over poëzie en poëzie in de klas te vinden, waaruit u voor de komende gedichtendagviering of de rest van het jaar kunt putten.

Nuttige adressen

In Nederland:

Stichting Poetry International
Eendrachtsplein 4
NL-3012 LA Rotterdam
telefoon +31 (0)10 282 27 77
www.poetry.nl en www.gedichtendag.org
* *coördineert Gedichtendag in Nederland en organiseert jaarlijks het Poetry International Festival en het Poetry International Kinderfestival*

Stichting Doe Maar Dicht Maar
Postbus 41015
NL-9701 CA Groningen
telefoon +31 (0)50 313 84 33
* *organiseert jaarlijks een poëzieschrijfwedstrijd voor leerlingen in het voortgezet onderwijs.*

School der Poëzie
Postbus 11755
NL-1001 GT Amsterdam
telefoon +31 (0)20 330 78 18
* *organiseert schrijflessen in de klas*

Stichting Schrijvers School Samenleving
Huddestraat 7
NL-1018 HB Amsterdam
telefoon +31 (0)20 623 49 23
* *bemiddelt in Nederland bij schrijversbezoeken aan school*

Stichting Lezen
Nieuwezijds Voorburgwal 328G
NL-1012 RN Amsterdam
telefoon +31 (0)20 623 05 66
* *ontwikkelt leesbevorderende projecten*

De Wintertuin
Postbus 1009
NL-6501 BA Nijmegen
telefoon +31 (0)24 323 19 04
* *organiseert educatieve scholenprojecten en producties zoals een jaarlijks literatuurfestival in Gelderland*

Dicht/Vorm
il Luster Produkties
Hoogt 4
NL-3512 GW Utrecht
telefoon +31 (0)30 240 07 68
www.dichtvorm.nl
* *animatiefilmpjes met lessuggesties naar aanleiding van gedichten van moderne dichters*

Zo gedacht zo gedicht
ProBiblio
T.a.v. Theo de Ruiter
Postbus 485
NL-2130 AL Hoofddorp
telefoon +31 (0)23 554 61 00
* *een jaarlijkse poëziewedstrijd voor jongeren van 12 t/m 18 jaar i.s.m. Kunst en Cultuur Noord-Holland en Kunstgebouw Rijswijk*

Stichting Plint
Postbus 164
NL-5600 AD Eindhoven
telefoon +31 (0)40 245 40 01
* voor onder andere poëzieposters en -ansichtkaarten

Rivendell Po-T-Shirts
Zwaluw 17
NL-3435 AA Nieuwegein
telefoon +31 (0)30 604 29 68
* *voor bestelling van t-shirts met gedichten*

Kunstbende
Keizersgracht 304
1016 EX Amsterdam
020-5219922
www.kunstbende.nl
* *nationale talentenwedstrijd voor jongeren van 13 t/m 18 jaar.*

Kijk op www.literatuureducatie.nl voor meer informatie over deze en andere literaire organisaties.

In België:

Stichting Lezen Vlaanderen / Focuspunt
Jeugdliteratuur
Frankrijklei 130/4
B-2000 Antwerpen
Telefoon +32 (0)3 204 10 00
www.stichtinglezen.be
www.villakakelbont.be
* *coördineert Gedichtendag in Vlaanderen*
* *coördineert projecten leesbevordering voor kinderen, jongeren en volwassenen: Voorleesweek, Boekbaby's, Jeugdboekenweek, Fahrenheit451*
* *coördineert de auteurslezingen*
* *kennis- en informatiecentrum jeugdliteratuur. Bibliotheek te bezoeken op afspraak.*

Vlaams Fonds voor de Letteren
Generaal Capiaumontstraat 11, bus 5
B-2600 Berchem
telefoon +32 (0)3 270 31 69
www.fondsvoordeletteren.be
* *geeft projectsubsidies en werkbeurzen aan auteurs, uitgevers en organisaties*

Poëziecentrum
Vrijdagmarkt 36
B-9000 Gent
Telefoon +32 (0) 9 225 22 25
www.poeziecentrum.be
* *een uniek documentatie-, informatie- en studiecentrum voor poëzie*
* *uitgever van de Poëziekrant*

Jeugd en Poëzie
Kalkovenlaan 3
B-1785 Merchtem
www.jeugdenbende.be
* *geeft workshops en ateliers rond poëzie*
* *organisator van wedstrijd Soetendaele*

Bloemlezingen met poëzie voor kinderen

Als je goed om je heen kijkt zie je dat alles gekleurd is. Querido, Amsterdam, 2000 (hernieuwde uitgave). Samenstelling: Bianca Stigter en Tine van Buul.

Ik geef je niet voor een kaperschip met tweehonderd witte zeilen. Querido, Amsterdam, 1993. Samenstelling: Bianca Stigter en Tine van Buul.

Opa, hou jij het nog vol? Averbode/DiVers, Averbode/ Amsterdam, 2003. Samenstelling: Johanna Kruit.

De dichter is een tovenaar. 175 Gedichten voor kinderen. Averbode, Kampen, 2001. Samenstelling: Jan Van Coillie.

Met gekleurde billen zou het gelukkiger leven zijn. Altiora, Averbode, 1996. Samenstelling: Jan Van Coillie.

Van Alphen tot Zonderland.
De Nederlandse kinderpoëzie van alle tijden.. Querido, Amsterdam, 2000. Samenstelling: Anne de Vries.

Als heel de wereld een appeltaart was. Rijmpjes en gedichten. Leopold, Amsterdam, 2003. Samenstelling: Anne de Vries.

De Nederlandse kinderpoëzie in 1000 en enige gedichten. Prometheus, Amsterdam, 2007. Samenstelling: Gerrit Komrij.

Colofon

Deze lesbrief is een uitgave van Stichting Poetry International en Stichting Lezen Vlaanderen, ter gelegenheid van de negende Gedichtendag op donderdag 31 januari 2008.

Tekst: Tatjana Daan
Redactie: Stichting Poetry International
Vormgeving: Floor Houben

Wilt u op de hoogte blijven van de activiteiten van Poetry International, en in het bijzonder van de lessuggesties, stuurt u dan een e-mail naar: gedichtendag@poetry.nl. Ook uw reactie op en opmerkingen naar aanleiding van deze lessuggesties ontvangen wij graag op dit e-mailadres.

Wilt u op de hoogte blijven van de activiteiten van Stichting Lezen Vlaanderen? Schrijf dan in op het maandelijkse e-zine via www.stichtinglezen.be. Bent u graag goed geïnformeerd over kinder- en jeugdliteratuur? Schrijf dan in op het e-zine via www.villakakelbont.be